

Století Ervína Adama a příběh eradikace poliomyelitidy

Kdo si dnes vzpomene na Podkarpatskou Rus v době mladé Československé republiky, kdo ví, že v jejím samém jihovýchodním cípu, pár kilometrů od rumunské hranice, leží na řece Tise město Rachov? Tam se před sto lety, 7. listopadu 1922, narodil Ervín Adam.

Jak sám vzpomíná, Rachov byl v té době ukázkové multikulturní město. Z deseti tisíc obyvatel bylo nejvíce Rusínů, část Němců, Maďarů a po vzniku republiky se tam přistěhovalo pár stovek Čechů. V Rachově žila i židovská menšina, asi 1200 až 1400 osob. Jejich děti, a také Ervín Adam, chodily většinou do české školy.

Podkarpatskou Rus během 2. světové války obsadilo Maďarsko.

„Byl 12. červenec 1941, dva týdny po maturitě. Šel jsem domů z tenisu a sousedka říká: ‚Nechodte domů, jsou tam četníci.‘ Já jsem si myslel, proč bych nešel domů. Tak jsem tam šel.“

V bytě byli maďarští četníci a dohlíželi na rodiče, jak si balí věci. Poslední slova, která na něj česky zašeptal otec, byla: „Vezmi sestru a zmizte, utečte!“

S Editou vyskočili oknem. Svoje rodiče už nikdy neviděl. Po válce se dozvěděl, že byli popraveni hned v roce 1941.

Ukryval se u strýce. Až v roce 1944 ho Němci odvezli do koncentračního tábora.

„Já jsem na německé státní útraty objel takovou okružní jízdu. Šel jsem trasou Birkenau, Auschwitz, Buchenwald, potom do Dachau a dalších. Celkem šest koncentračních táborů. Musel jsem přežít, to se nedá nic dělat.“

Po válce nenašel v Rachově nikoho známého, přežila jen jeho sestra. Podkarpatskou Rus anektoval Sovětský svaz. Ervín Adam se vrátil se do Prahy. Začal studovat medicínu a v roce 1951 promoval.

Manželka Vlasta ho přiměla, aby šel na infekci, a tak oba pracovali na infekčním oddělení na Bulovce. Nejobávanějším strašákem infekčního lékařství byla tehdy poliomyelitida.

* * *

„Už nevím, jak se ten chlapecek jmenoval. Byl to půvabný jedenáctiměsíční kojeneček, který onemocněl poliomyelitidou a dostal těžkou kvadruparézu. Ochrtuté dítě bylo u nás na Bulovce umístěno do takzvaných železných plíc, ale všichni jsme věděli, že nemá velkou šanci. To se bohužel záhy potvrdilo.“

Jednou večer jsme šli s Vlastou po nemocniční chodbě, když na nás ze dveří zavolal Čestá Kalina:

„Malý právě zemřel. Má zástavu srdce.“

Stáli jsme nad dítětem bezmocní, zoufalí.

„Čestó, co kdybychom mu dali do srdce adrenalin?!“

Pokrčil rameny. O tomhle způsobu jsme zatím jen četli, nikdy jsme to nezkusili, ba ani na vlastní oči neviděli, jak to někdo dělá.

„Není co ztratit.“

A tak jsem vzal lumbální jehlu a píchl 0,3 ml adrenalinu do místa, které v literatuře doporučovali jako nejvhodnější. Snad jsem to udělal správně. Pak jsem zase železné plíce zavřel...

Za chvíli se srdeční akce obnovila, dítě ožilo. Zachránil jsem ho. Jak je to možné? Nevím a asi nikdy vědět nebudu. Zdravotní stav chlapecka, k němuž jsme ještě více přilnuli, se postupně stabilizoval, až nakonec mohl železné plíce opustit, dýchal spontánně. Zůstal však ochrtutý.

Po několika měsících kloučka převezli na rehabilitaci do Krče a já ho ztratil ze zřetele. Čas od času jsem ho ale vídal, protože jsem do Thomayerovy nemocnice pracovně jezdil. Když mu bylo asi deset let, byl to chytrý šikovný chlapec, dobře se učil, ale sám se nedokázal ani najíst, dokonce ani nemohl sám otočit stránku v knize.

Občas na něho myslím. Bylo to jediné dítě mladých rodičů, všichni energii věnovali ochrtutému synovi a už nenašli odvahu mít dalšího potomka. Museli mít těžký život. Vždyť to byla padesátá léta, nikdo jim situaci neulehčil. Zasáhl jsem do jejich osudu. Měl jsem na to právo? Byl jsem tehdy tak mladý, nezkušený. Sekundář, horlivý začínající lékař. Někdy mne poleje až hrůza, když si uvědomím, jakou moc a odpovědnost má tohle povolání.“

* * *

„Tramtárie. To si asi myslel o Československu profesor Ginsburg, když na začátku padesátých let přiletěl do Prahy. Ruský dětský neurolog měl všechny symptomy příslušníka neporazitelného národa z Východu. Procházel se svým kolegou, mladým inženýrem, jenž se specializoval na studium obrny, naším oddělením a pohoršeně krčil nos. Díval se na nás spatra, jako na méněcenný druh. I když jsme se pokoušeli trochu prolomit ledy a v rámci ‚bratrské‘ spolupráce s ním upjeli po večeri jeho oblíbenou vodku nebo koňak, nebral si servítky.“

„Mluvíte celkem dobrou ruštinou, kolego. To oceňuji. Ale ten váš přízvuk!“ řekl mi, čímž mě samozřejmě nijak nemotivoval k vřelejšímu tónu. Naopak on sám musel nakonec značně slevit na svém pohrdání. Když poznal naši propracovanou organizační strukturu péče o pacienty s poliomyelitidou a dobrou kvalitu českých nemocnic, trochu zjhl. A jeho kolega inženýr? Ten byl doslova v transu.

Obr. 1: Ervín Adam se sestrou Editou za války v rodném Rachově na Podkarpatské Rusi

Obr. 2: **Novo-
manželé Ada-
movi – Vlasta
a Ervín**
(Praha, 1951)

Ten mladý muž mi ukázal plány, na nichž si načrtl konstrukci přístroje na umělé dýchání. Vymyslel ho sám a hrdě mi vysvětloval, jak to celé bude fungovat při léčbě poliopacientů. Líčil mi, že nemocného s dýchacími problémy při obrně vsunou do železného válce, jen hlavu bude mít venku. Válec hermeticky uzavřou a vzdušné pumpy, které v něm budou nainstalovány, budou regulovat uvnitř tlak vzduchu a pomáhat nemocnému dýchat.

„Jak známo,“ vysvětloval mi trpělivě, „lidé, tak jako většina savců, dýchají pomocí podtlaku. Hrudní koš se při nádechu zvětší a bránice se stáhne, čímž zvětší dutinu hrudní. To způsobí, že tlak v dutině klesne, plíce zaplní celý prostor, tlak v nich se v poměru k atmosféře stane záporným a to umožní naplnění plic vzduchem. Výdech funguje opačně. Pokud člověk ztratí schopnost ovládat dýchací svaly, musíme mu pomoci vzdušnými pumpami v přístroji.“

Nepřerušoval jsem ho. Když skončil, pochválil jsem jeho skvělý záměr a pak ho odvedl do vedlejší místnosti, kde jsme měli hned čtyři takové přístroje – a všechny byly právě v chodu.

Oněměl. Pohledem těkal z jedné „železných plic“ na druhé, na pacienty, pak se zase nevěřícně vracel ke mně.

„Kdy byly vyrobeny?“

„Tak to opravdu nemám potuchy. Na Bulovku dorazily po válce, dostali jsme je darem z USA. Musely být vyrobeny jistě před rokem 1939.“

Stál tam jako solný sloup, v rukou pauzáky se svými plány. Až mi ho bylo líto. Ale nemohl jsem si to odpustit a odvedl jsem ho ještě do druhé místnosti, kde stál prototyp českých „železných plic“. Na jeho vývoji jsme spolupracovali už pár měsíců s firmou Chirana.

Naše „plíce“ byly modernější, pobyt v nich byl pro pacienta o trochu snesitelnější. Měly polohovatelné lůžko a nabízely více možností, jak k pacientovi přistupovat. Pohled na naše „železné plíce“ ruského inženýra dorazil.

* * *

„Na podzim roku 1955 mě ministerstvo zdravotnictví vyslalo do Paříže – protože jsem byl v republice jediný, kdo se systematicky zabýval diagnostikou a terapií dýchacích obtíží u obrny. A právě k tomuto tématu pořádal pařížský Centre international de l'enfance vzdělávací kurz. Tam jsem žasl nad nejnovějšími dýchacími přístroji. Žádné železné plíce, ale tlakové přístroje německé firmy Draeger nebo švédské firmy Engström. Pomáhaly nemocným dýchat přímo, přes tracheostomii. Cítil jsem se jako ve futuristickém románu Julesa Verna. Po mém návratu putovala z kliniky žádost na ministerstvo na nákup polioma-tu těchto dvou firem. A do roka jsme ty přístroje dostali!“

* * *

„Na vakcínu jsme dlouho čekali. Když v roce 1955 poprvé dorazila do Evropy, byli jsme v pohotovosti. Jenže se ukázal drobný háček. Zástupci ministerstva zdravotnictví koupili Salkovu inaktivovanou vakcínu od Connaught Laboratories v Kanadě, ale vzhledem k omezeným finančním prostředkům jí bylo málo. A tak jsme dostali za úkol naočkovat zatím jen první dva ročníky dětí, které byly nejvíce ohroženy.

Vakcína začala brzy docházet, a tak jsme se museli uchýlit k úspornější taktice. Místo 1 ml i.m. jsme očkovali 0,01 ml intradermálně na zkoušku vybraným dětem v kojeneckých ústavech a dětských domovech. Ukázalo se, že je to stejně účinná metoda, a tak na ministerstvu rozhodli, že ji budeme používat celostátně.

V první vlně jsme s Vlastou takto naočkovali své dcery a také děti ve věku 1 až 5 let ostatních kolegů-lékařů. Neučinili jsme to proto, abychom měli přednost, ale abychom ukázali, že vakcíně důvěřujeme. Ve veřejnosti se totiž ozývaly hlasy pochybující o bezpečnosti vakcín. Očkování vlastních dětí lékaři nám velmi pomohlo při následné celostátní akci.“

* * *

„V roce 1958 přijel do Prahy americký virolog Albert Bruce Sabin s návrhem, aby se jeho živá poliovakcína, kterou zatím v USA nemo-hl prosadit proti Salkově inaktivované vakcíně, vyzkoušela v ČSR. A nabídl 200 000 dávek, jež byly vyrobeny v USA ve firmě Merck, Sharp and Dohme a zaplatila je tamní nadace podporující boj proti poliomyelitidě. To byla pro nás úžasná zpráva a byli jsme vděční hlavnímu hygienikovi doktoru Škovránkovi, že se zasadil o přijetí tohoto návrhu a také o schválení prvního terénního výzkumu živé poliovakcíny v ČSR.

Téměř okamžitě byly zahájeny přípravy na rozsáhlé studie. Sledovali jsme zdravotní stav očkovanych, zjišťovali exkreci oslabených virů, sledovali tvorbu protilátek u očkovanych osob a monitorovali pohyb poliovirů a dalších enterovirů v populaci. Důležité bylo také pátrání, zda u očkovanych dětí nedochází k viremii poté, co se viry pomnožily v trávicím traktu.

Současne jsme prověřovali podmínky pro výrobu domácí poliovakcíny. O její bezpečnosti nebylo ještě dost epidemiologických a klinických informací. Nicméně první dávka živé vakcíny byla aplikována na sklonku roku vybraným skupinám dětí ve čtyřech krajích, další dva kmeny následovaly začátkem roku 1959. Já a Vlasta jsme tehdy objížděli všechna poliocentra, vyšetřovali každý paralytický případ. Terénní práci jsme dělali rádi – vždyť to byl vrchol poliovýzkumu, na kterém jsme se podíleli od zavádění jednotného léčebného postupu. V té době Prahu opakovaně navštívil prof. Albert Sabin a velmi se zajímal o průběžné výsledky.“

* * *

Obr. 3: Adamovi s oběma dcerami brzy po emigraci na počátku 70. let. Karolína vystudovala medicínu, Alice je právnička.

Ervin Adam významně přispěl k úspěchu boje proti dětské obrně. Hlavně díky němu a jeho manželce se Československo stalo první zemí, kde byla poliomyelitida eradikována. Koncepce, kterou spoluvytvořil, se stala vzorem v boji proti dětské obrně ve světovém měřítku.

* * *

„V roce 1960 jsem dostal dopis z děkanátu Fakulty dětského lékařství, že nedostatečně politicky vychovávám studenty a že musím odejít. Když jsem se zeptal děkana prof. Kamila Kubáta, jak mám vyučovat infekci podle Lenina a Stalina, tak mi řekl: ‚Soudruhu, touto otázkou jsi potvrdil, že na fakultu nepatříš.‘“

* * *

Ervin Adam pak začal pracovat ve Výzkumném ústavu imunologickém, který byl volně připojen k Ústavu sér a očkovacích látek. Založil tam klinicko-epidemiologické oddělení, kde zkoumal účinnost a bezpečnost biologických preparátů. Toto oddělení úspěšně pokračovalo v jednotlivých projektech dlouho po jeho odchodu.

„V roce 1968, když nás přišli naši „přátelé“ osvobodit, jsem si pomyslel, že potřebuji osvobodit taky. Měl jsem strach, že moje dvě holky se nedostanou na střední školu. Řekl jsem si, jistota je jistota, a emigroval jsem.“

* * *

„Když po ránu usedám do auta a vydávám se do Texas Medical Center, kde mám stále pracovní a své studenty, občas mi po cestě před očima vyvstane to někdejší panorama. V roce 1970, když mne sem vezl poprvé Vladimír Vonka, se podél cesty ještě rozprostíraly zelené plochy a hustý les, některé nemocniční budovy se teprve stavěly. A až řadu let po našem příchodu tady vyrostla třeba lékařská fakulta veřejného zdravotnictví University of Texas z Austinu, farmakologická fakulta University of Houston a další domy, ve kterých naši

ubytování studenti a začínající lékaři. Také MD Anderson Cancer Center a Baylor University se rozrostly o vysoké budovy, z nichž některé dosahují až 28 pater. Většina z nich byla postavena díky finančním darům rodin Andersonových, Taubových, Smithových, De Bakeyových, Alkekových a McNamarových.

V současném Texas Medical Center pracuje 58 000 lidí. Je to největší zdravotnické centrum v USA. Houston má ještě více než dvacet dalších nemocnic různých velikostí. Ty – stejně jako celé město – jsou s Texas Medical Center propojeny speciální autobusovou a tramvajovou linkou, protože četná parkoviště už nestačí.

Tedy, v mých začátcích, byla devítipatrová budova Jewish Research Institute of Baylor University ještě rozestavěná. Na chodbách místy trčely roury, někde stály jen obvodové zdi a teprve se budovaly příčky pro jednotlivá pracoviště, ale oddělení epidemiologie a virologie, stejně jako farmakologie a biologie, patřící k lékařské fakultě, už byla zařízena. Tam jsem na jaře roku 1970 začínal v miniaturní pracovně se smutným výhledem na dvě protější zdi, ale já si tím hlavu nelámám.

„Důležitá je práce, nikoliv velikost pracovny,“ řekl mi se svým typickým úsměvem Vláda Vonka. V Houstonu se nehrálo na luxusní podmínky, ale na výzkumné výsledky.“

Ervin Adam se stal světově uznávaným virologem, věnoval se především výzkumu role virů v etiopatogenezi lidských nádorů. Publikoval 240 původních vědeckých článků.

* * *

„Když někdo žije tak dlouho jako já a prožil to co já, už ho asi jen tak něco nemůže vykoledit. Třikrát jsem přišel úplně o všechno. Poprvé, když mě odvezli do koncentráku. Podruhé, když jsem se rozhodl pro emigraci. A potřetí 25. srpna 2017, když uhořel na Texas hurikán Harvey. Není to ale důvod k naříkání a depresi, jsem přece stále svobodný člověk. Už zase mám střechu nad hlavou. A také důstojnou penzi a šekovou knížku, to je třeba zdůraznit.“

* * *

Prof. Ervin Adam s manželkou Vlastou založili na počátku devadesátých let nadaci z peněz, které jim měly být v České republice vypláceny jako důchod. Věnovali je 2. lékařské fakultě a požádali její představitele, aby zřídili konto, z něhož budou přispívat zvláště potřebným medikům.

V roce 2013, kdy v Praze obdržel cenu Česká hlava, založil z odměny dvě ceny, které nesou jméno jeho a jméno manželky Vlasty. Každý rok jsou uděleny za vynikající publikace v renomovaných časopisech, jejichž autory jsou mladší pracovníci fakulty.

JAN LEBL

LITERATURA

Adam E, Jirků I. Všechno je jinak. Edice Paměť, sv. 104. Praha: Academia 2018.

Vonka V. Vlasta Adamová, Ervin Adam. In: Koutecký J (ed.). Spondeo ac polliceor. Slavnostně slibují. Praha: Triton 2003: 320–323.

Vonka V. Nadace Vlasty a Ervina Adamových. Fakultní zprávy. Pelikán, 19. 2. 1997.

Zemanová V. Přežil šest koncentračních táborů, pomohl dětem. V 90 letech získal cenu Česká hlava. iHNed.cz, 19. 11. 2012.